

ζαντινές ἐκκλησιές δὲ μείνανε σήμερα παρὰ δύο καὶ μονάχες. Ὅσο ἀνέβαιναν οἱ τιμές τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, τόσο κατέβαιναν οἱ Πατριαρχάδες, ἀπὸ τὸ νὰ τῶν «Ἁγίων Ἀποστόλων» στῆς «Παμμακαρίστου», ἀπὸ τῆς «Παμμακαρίστου» στοῦ «Ἁγίου Δημητρίου» καὶ ἀπὸ κεῖ στὸ σκοτεινὸ καὶ δουλόπρεπο ἐκκλησιῶν τοῦ «Ἁγίου Γεωργίου», ἐκεῖ πού λειτουργεῖ ἀκόμα ὡς τὰ σήμερα ὁ πνευματικὸς ὁ πατέρας τῆς Ρωμοσύνης, καὶ πλερώνει γιὰ τὶς ἀμαρτίες τῶν προκατόχων του.

Πήγαινε ὁ τυραννισμένος λαὸς στὴν ἐκκλησιὰ μὲ περπάτημα φοβισμένο καὶ μὲ σκυφτὸ κορμὶ νὰ βρῆ παρηγοριὰ καὶ ἐλπίδα, καὶ ἔβρισκε ὅση ἐλπίδα καὶ παρηγοριὰ μπορούσαν νὰ τοῦ δώσουνε λόγια πού δὲν καλόνοιωθε, καὶ αὐτὰ ροδανισμένα, μισοφαγωμένα τρεχῆτα καὶ ἀδιάντροπα, καθὼς θυμούμαστε δὲ καὶ ἀπὸ μερικὰ χτεσινὰ μας, καὶ καθὼς κατὰ κακὴ μας τύχη βλέπουμε ἀπὸ ξένες περιγραφές τῶν καιρῶν μας ἐκείνων.

Ἦρθε ὁ Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ θεόσταλτος καὶ ὁ θεοφώτιστος, καὶ ἔφεξε μιὰ στιγμὴ ὁ τόπος. Ἐλεγε μιὰ στιγμὴ πὼς ὁ δέκατος ἔβδομος αἰώνας ἐγκαινιάζει καινούρια καὶ φωτεινότερη ἐποχὴ. Τὸ τυπογραφεῖο ὡς τόσο πού σύστησε, τοῦ τὸ κατὰστρεψαν οἱ Ἰησοῦίτες. Τάπλοποιημένο τοῦ τὸ Βαγγέλιο μῆτε τὸ διάβασαν. Τοὺς εἶδαμε τοὺς ἀγώνες του καὶ τὶς ἀγωνίες του. Ἄλλος τέτοιος δὲν ξανάηθε πιά ἀπὸ τότες. Ἦρθαν βηθίσσοφοι Δασκάλοι καὶ καταπιαστήκανε νὰ γιατρέψουνε τὴν ἐθνικὴ τὴ γάγγραι, νὰ μὲ φιλοσοφίης. Ἦρθε ἄλλος Κύριλλος, ὁ Πέμτος, ἓνα αἰὼνα κατόπι, καὶ σύστησε εἶδος Λύκειο στ' Ἅγιο Ὅρος, «εἶον δυστυχῶσι τοῖς Γραικοῖς οὐδέπω ἐφάνη». Διορίστηκε ἐκεῖ ὁ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις καὶ δίδαξε πέντε χρόνια, τί θαρρεῖτε, Λογικὴ, Μεταφυσικὴ, Ρητορικὴ, Θεολογία. Τὰ ἴδια τὰ πκλιά τ' Ἀθηναῖκα τῆς ἐποχῆς τοῦ Σύλλα. Καταλληλότερα μαθήματα γιὰ νὰ μὲν τυφλὸ καὶ τὸ ἔθνος καὶ ὁ κληρὸς, τυφλὸ ἀπὸ τὰ κοινὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ πού τοὺς χρειαζόντανε, δὲν μπορούσαν νὰ διαλέξουνε. Δὲν τοὺς καλοῦσαν ὡς τόσο αὐτὰ τοὺς Ἀγιοῦτες Καλόγερους. Τὸν ζούλεψαν τὸν Εὐγένιο. Ἄντις νὰ τὸ χαίρουνται πού δὲν πασκίζαν εἰ δασκάλοι νάνοῖζονε τοῦ λαοῦ τὰ μάτια, τοὺς κατὰ τρεζάν. Ἐκλείσε λοιπὸν τὸ Λύκειο, καὶ ἔμεινε τ' Ἅγιο Ὅρος στὴν καλογέρον τὴν κατοχὴ.

Δὲν εἶναι μονάχῃ αὐτὸς ὁ κατατρεγμὸς πού μᾶς δείχνει τὴν κατάστασι τότες. Ἰσα ἴσα στὴν ἐποχὴ

τοῦ Πέμτου τοῦ Κύριλλου, τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Ἀγιοῦτικῆς Ἀκαδημίας, στὴν ἐποχὴ πού ἐπαίρναν καὶ ἐδιναν τὰ γράμματα καὶ οἱ σοφίης, ὄχι μόνο διπλασιάστηκε τὸ κοινὸ χρέος, ἀπὸ πεντακόσια πούγγιὰ σὲ χίλια, παρὰ καθιερώθηκε καὶ καινούριος χρονιάτικος πατριαρχικὸς φόρος, τὸ μουκαρέμι.

Μιὰ καὶ ξανάρχισε ὁ δασκαλισμὸς νὰ δουλεύη, ἢ θεωρητικὴ, ἢ σοφιστικὴ, ἢ ἀπραγῆ κρᾶσι τοῦ ρωμαϊκοῦ σκαριοῦ δὲν μπορούσε νὰ τὸν ζετινάξῃ ἀποπάνω της. Ἐρχεται λοιπὸν ὁ Σεραφεῖμ ὁ Δεύτερος, φέρνει τὸν Εὐγένιο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, καὶ τὸν διορίζει νὰ διδάσκῃ «πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ μάθησιν» μαζί μ' ἄλλους τρεῖς «διδασκάλους». Ἀκούστε τί λέει ὁ ἐγκωμιστής του, μὴν τύχη καὶ δὲν τὸ πιστέψετε πὼς εἶταν τοῦ Σύλλα οἱ καιροὶ καὶ ξανάηθαν. «Ὅστε τὴν παροικίαν τοῦ Φαναρίου Ἀθηνόπολιν κατεστήσατο. Ἐκεῖ γὰρ Εὐγένιος ἦν τότε θεολογῶν, ἐκεῖ Δωρόθεος φιλοσοφῶν, ἐκεῖ ρητορῶν Κριτίας, ἐκεῖ Ἀνκνίας τὰς ρητορικὰς τέχνας διδάσκων». Ἀφερμ, Ἀφερμ! Ὁ φώναζε τότες ὁ Σεχιουλιστάμης τραβώντας τὰ γένεια του.

Ἦρθαν κατόπι καὶ ἄλλα παιδευτικὰ κινήματα, μερικὰ κάπως ὠφέλιμα καὶ σωτήρια, τὰ πώτερα μάταια καὶ ἀνωφέλευτα, καὶ μάλιστα βλαβερά. Τὰ ραδιάζει καὶ αὐτὰ ὁ ἱστορικὸς μας ἀπάνω στὸν ἐνθουσιασμό του, καὶ κτεβαίνει ὡς τὸ δέκατο ἔνατο τὸν αἰῶνα. Προτιμοῦμε ὅμως νὰ μὴν τὰ γυγίζουμε αὐτὰ παρὰ σὰν ἔρθῃ ἡ ὥρα νὰ μελετηθοῦνε τὰ αἴτια πού ἐφεραν τοῦ δέκατου ἔνατου αἰῶνα τὶς ἀλλαγές. Ὅσα ἀναφέραμε ἐδῶ σώνουνε γιὰ νὰ μᾶς δείξουνε μὲ τί ἀκατανόητα γιατροσόφια πασκίζανε νὰ γειάνουν τὸ χτικιασμένο, τὸν ἀποσταμένο καὶ τὸν ταπεινωμένο λαὸ μας ὅλοι τοὺς, ἐξὸν ἑνὸς καὶ μονάχως, ὁ Λούκαρις.

ΡΥΤΗΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

Η ΛΑΓΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

εἶναι ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟ γιὰ τὸ λαὸ καὶ δέχεται καταθέσεις ἀπὸ μιὰ δραχμῆ καὶ ἄπάνω. Σοῦ πλερώνει τόκο 4 1/2 % καὶ σοῦ δίνει πίσω τὰ χρήματά σου ὅποτε θελήσεις εἴτε ὅλα εἴτε μέρος ἀπ' αὐτά.

ΤΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΤΟΥ ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τῆς γῆς τὸ δούλεμα ὡς ἐδῶ καὶ τοῦρανοῦ τὰστέρια· Καὶ τώρα, Βάκχε, γράλλω ἐσὲ καὶ τὰ βεργὰ τοῦ λόγγου· Ἄντάμα σου καὶ τῆς ἐληῆς, πὸν ἀζαίνει ὀκνά, τὸ σὸν, Ἔλα, ὦ Ἀθηναῖε πατέρα, ἐδῶ — ἐδῶ πῶνε τὰ πάντα Γιομάτα ἀπὸ χαρίσματα δικὰ σου, πὸν γιὰ σένα Ὁ κάμπος τὸ χιόπωρο σταφύλια φορτωμένος Ἀρθεῖ, καὶ ἀφρίζε σοὺς ληνοὺς τοὺς ἐξέχειλους ὁ [τρίγος —

Ἔλα, ὦ Ἀθηναῖε πατέρα, ἐδῶ, στὸ νέον τὸ μούστο βούτα Μαζῆ μου τὰ γυμνά μηριά, σὺ βγάλεις τοὺς κοθόθρονους. Καὶ πρῶτο ἀπ' ὅλα στὸν πλάσμο τῶν δέντρων [εἶναι ἡ Φύσις

Πολύτροπη· τί μερικὰ, χωρὶς νὰ ταναγκάζει Κανέναν, ἀπὸ λόγους τοὺς γεννιῶνται καὶ οικειάζουν Τοὺς κάμπους καὶ τὰ φειδιωτὰ ποτάμια, σὰ νὰ ποῦμε: Οἱ τρυφερὲς οἱ παλιουριές, τὰ λυγρὰ τὰ σπάρτυ, Οἱ λεῦκες καὶ ἀσπρογάλανες λιτές, πὸν οἱ φυλλο- [σιές τοὺς

Λαλοῦν. Καὶ πάλι μερικὰ σὰν πέσει σπόρος χάμον Φυτρόνον, ὅπως οἱ ψηλὲς οἱ κασιανὲς καὶ ὁ πρῖνος, Πὸν γιὰ τὸ Δία τῶν ροιμανῶν φυλλομανῶ μεγάλος Ἦ καὶ τὰ δέντρα πὸν οἱ Γραικοὶ στοχάζονται μιντεῖα. Κι' ἄλλε καθὼς οἱ κεραιές, ἢ καὶ ὁ φτελῆς, λογγάρι Πετοῦν ἀπὸ τὴ ρίζα τοὺς πυκνότετο· στὸν ἴσκιον Τὸν ἀπλωτὸ τῆς μάννας τῆς τραναίνει ἡ δαφροπούλα. Ἐδῶκε ἡ φύσις στὴν ἀρχὴ τοὺς τρόπους τούτους μόνο Καὶ προσιάζει μ' αἰτουνοὺς κάθε λογιῆς ροιμάνι, Κάθε λογιῆς χαμόδεντρο καὶ τῆμασμένα δάση. Μὰ εἰρήνη προουδειότασ ἡ ἴδιαι ἡ πράξη καὶ ἄλλους: Τοῦτος φυντὰ ἀπὸ τῆσάλο τὸ σῶμα τῶν μιντῶδων Ἐσοκλίζει καὶ ποθόνει τα σ' ἀλλάνια· μὲ τὸ χῶμα Σκεπάζει ἐκεῖνος τοὺς κορμούς, ἢ καὶ τετρασιασμένα Παλοῦνια, καὶ ἀπὸ μιντερὸ σκληρόξυλο πασσάλους. Καμπόσα δέντρα καρτεροῦν στὸν τόπο τοὺς νὰ κάμουν Ζωντανεμένες φυταλιές, καὶ τῶν καταβολάδων Οἱ ζαβωσιές μὲ χῶματα νὰ πλακωθοῦν. Καμπόσα Τεσ ρίζες δὲ χρειαζόνται, καὶ ἐξγνοιασται ὁ κλαδοῦχος Πάλι στὴ γῆς τὰ ἐκκλωνα μιντεῦεται· καὶ ρίζα — Ὡ τὸ παράξενο ἄκουσμα — ἡλίτσην ξεπετάζει, Ὅταν οικιστεῖ ὁ κοροῦπάλος, τὰπόξερο τὸ ξύλο. Καὶ θε νὰ ἰδοῦμε τὸ συγρὸ στοὺς κλάδους ἐνοῦ δέντρου Ἀζήμωτα νὸ γέρονται κλαριά ἄλλονοῦ, νὰ βγαίνουν Στὲς ἀλλαγμένες ἀχλαδιές τὰ κεντρωμένα μῆλα,

ΓΙΑ ἘΝΑ ἌΛΛΟ ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ*)

Εἶναι μοιραῖο, φυσικὸ ἢ ἐξέλιξι σὲ κάθε κοινωνία καὶ τέχνη νὰ ντύνεται συνήθως μ' ἐπίφραση ξενότροπη. Ὁ Ξενοπούλος, πὸν τὴν ἀναθεματίζει τώρα, στὰ νιάτα του ἄκουσε. Ἦρρω, κατηγορίες ὁμοιές αὐτὸς ἔμπασε ἀπὸ τὴ Γαλλία τὸ ἀστικὸ ρομάντισσο. Τὶς ἄκουσαν καὶ ἄλλαι μεγαλήτεροι πού σὲ φιλολογίης ξένες. Ἦ ἀισθητικὴ καὶ αὐτὴ, δὲν πέφτει ἀπὸ τὰ σὺννεφα· οἱ κοινωνικὲς συνθήκες τὴν προσδιορίζουν καὶ εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὰ ἐνοσχητὰ τῆς τάξης μας. Μὲ τὰστικὰ του τέτια καὶ ὁ Ξενοπούλος καταδικάζει σήμερα μιὰ τάση ἐπαναστατικὴ. πὸν σημαδεύεται: στὸ νεαρὸ μας δρᾶμα. Γιὰ τοῦτο μὸν θυμίζει τὸ Ραμᾶ. Ὁ ἕνας στὴν ἀισθητικὴ, ὁ ἄλλος στὴν κοινωνιολογία, ἐκπροσωποῦν καὶ οἱ δύο τοὺς τὴν ἀντίδραση. Σμίγουν στὴ

*) Ἡ ἀρχὴ του σὲ περιεμένο φύλλο.

σκέψη, ἀκόμα καὶ στὰ ἴδια λόγια. Ὁ Ραμᾶς ἦταν ὁ πρῶτος, πὸν σήκωσε φωνὴ ἐναντίον τοῦ Σκληροῦ καὶ μιὰ ἀπ' τῆς ἐνοστάσεις του γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ τελευταίου, πὸν κίνησε τὴν κοινωνικὴ συζήτηση στὶς στήλες τοῦ «Νουμᾶ», ἦταν πὼς αὐτὸ δὲν ἔχει τοπικὸ χαραχτήρα. «Τὸ τοπικὸ χῶμα τῶν Ἀλυσιδῶν» εἶναι ἀπατηλὸν λέει καὶ ὁ Ξενοπούλος, ξένα δαιμόνια πὼς εἰσάγουν κατηγοροῦνται καὶ τὰ δύο ἀπὸ τοὺς δύο. «Χρήσιμη φτώχεια, προλετάρους, ἐργάτες δὲν ἔχομε στὸν τόπο μας», κόβεται καὶ σκίζεται ὁ συγγραφέας τῶν «Παλιῶν καὶ τῶν Καινῶν», «στὸ ρωμὸ συνείδησι δὲ θὰ ξυπνήσῃ ἴσως ποτέ», χρησιμοδοτεῖ ὁ κριτικὸς τῶν «Ἀθηνῶν» καὶ «Παναθηναίων». Μήνας δὲν πρόφτασε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ διαβεβαίωμα τοῦ πρώτου καὶ ἔχω μπροστά μου μιὰ ἐφημερίδα μὲ πρόγραμμα σοσιαλιστικὸ ἐλοκάθαρο. Βγαίνει στὸ Βόλο καὶ «Ἐργάτης» λέγεται. Δὲν τὴ βγάξουν δημοτικιστὲς γνωστοί, φανατικοί, καὶ ὡς τόσο εἶναι γραμμένη στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. «Ἄμα οἱ προλετᾶροι ἀναλάβουν τὸν ἀγῶνα θὰ μεταχειριστοῦν τὴ ζωντανὴ γλῶσσα» ἔλεγε τὸ βιβλίον τοῦ Σκληροῦ, πὸν γιὰ τὸ Ραμᾶ δὲν εἶχε τοπικὸ χαραχτήρα. Τὸ βιβλίον αὐτὸ νᾶμπασε τάχα τοὺς ἐργάτες στὸ Βόλο, πὸν παρουσιάζονται ὡς ἀνεξάρτητη κοινωνικὴ τάξη ἔτοιμη νὰ πολεμήσῃ τὴν κυρίαρχη πλουτο-

κρατία: Αὐτὸ τὸ ξυπνήμα τῆς ἐργατικῆς τοῦ Βόλου, δὲν εἶναι ξυπνήμα συνείδησης τοῦ ρωμιοῦ «ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους κοινωνίας», πὸν ὁ Ξενοπούλος τὸν καταδικάσει σὲ αἰώνιον ὕπνο; Πὸν βρίσκονται τὰ προοδευτικὰ, τὰ ριζοσπαστικὰ στοιχεῖα στὴν Ἑλλάδα; ρωτάει ὁ Ραμᾶς μὲ κάποιον ξάφνησιμα. Νᾶ καὶ ἔκου τα, ἢ φωνὴ τοὺς σὰς τὸ λέει πὸν βρίσκονται. Σταθήτε, περιμένετε καὶ ἀκούτε σὲ λιγάκι τί θὰ ξυπνήσῃ καὶ στὸν Πειραιᾶ, στὴν Πάτρα, Μάποκρητῆ στὴ Λάρισα, στὴ Σύρα, στὴ Ἀργοστέλι καὶ ἄλλοι καὶ ἄλλοι. Τὶς «Ἀλυσιδᾶς» τῆς χειροκρότησαν οἱ φοιτητῆς στὸ θέατρο, ἂν δὲ γελέμακα, αὐτοὶ πὸν παραπρόπεροι ἐκαίγαν τὰ προγράμματα τῆς μισομαλλιαρῆς μεταφραστῆς τῆς Ὁρέστειας. Σταθήτε, περιμένετε καὶ βλέπετε σὲ τί εἶν' ἀξιοὶ οἱ φοιτητῆς νὰ μεταμορφωθοῦν ἀπὸ μιὰ ἐξέλιξι καὶ ἂν «τὸ εὐγενέστερο καὶ γενναϊότερο μέρος τῶν δὲν κατέβῃ στὸν ἀγῶνα». Σταθήτε, περιμένετε κάμποσα χρόνια καὶ βλέπετε ἂν οἱ Ἀστροῦλες δὲ μιλᾶν γιὰ τὴν Ἀλγίβεια, γιὰ τὰ γυναικῆα δικαίωματα καὶ στὶς πλάτες. Πὼς μίλησε στοὺς φοιτητῆς ἐδῶ καὶ ἕναν αἰῶνα ὁ Φίχτε, ἀκούς Ραμᾶ. Πὼς τοὺς μιλᾶει ὁ Χατζηδάκης σήμερα σ' εἶχα καλὸ νὰ φαντασθῆς, ἂν ἦσαν γιὰ νὰ γέννησ ὁ ἀναμορφωτῆς τοῦ θῆνους, ὅπως ἔχρησ πῆλο καὶ σοῦ τὸν ἐκτιμῶ. Κάθε

Και στες κρανιές τες γουλιερές δαμάσκηνα, ποῦ
[ώρμαινονν.
*Εμπρός λοιπόν, ὦ δουλεντές, τὰ δργώματα ποῦ
[πρέπουν
Μαθύνετε κατὰ σειρά, καὶ τοὺς καρποὺς τοὺς ἄγριους
Μερώσατε τοὺς μὲ τῆ δουλειά· τόποι ὡς μὴ μένου
[χέρσοι.
Συμφέρει νὰ φυτεύεται στὸν Ἰσμαρον ὁ Βάκχος,
Καὶ νὰ ντυθεῖ μὲ τὲς ἐληές ὁ Τάβυρος ὁ μέγας.
Κ' ἔλα καὶ σὺ στολίδι μου, σὺ ποῦ δικαίως εἶσαι
Τὸ πλιὸ μεγάλο μερικὸ τῆς δόξας μου, Μαικίηνα,
Κυβέρνησέ με στάνοιχτό τὸ πέλαγο πετώντας.
Στοὺς σίχους μου δὲν πιθυμῶ τὰ πάντα νὰ γκαλιῶσω,
Οὔτε κ' ἂν ἔχω στόματα ἑκατὸ κ' ἑκατὸ γλώσσες,
Καὶ οὐδερένια τῆ φωνή. *Ἐρχοῦ· σιμὰ στες πρώτες
*Ακρογιαλιές ἀρμένισε· κοντὰ μας εἶναι ἡ ξέρη·
*Ἐδῶ δὲ θένα σὲ κρατῶ μὲ πλανερὸ τραγοῦδι,
Καὶ μὲ μακρολογήματα κ' ἀτέλειωτα προοίμια.
Τὰ δέντρα ποῦ σηκόνονται σὸ φωνεῖνὸ βασιλεῖο
Μονάχα, ἀλήθεια εἶναι ἄκαρπα, μὰ δυνατὰ κ' ὠραία.
Μπόρεσες βέβαια κρούβονται στῆ γῆς· ἀλλὰ καὶ τοῦτα
Σὰ κεντραθοῦν, ἢ σὰ στηθοῦν σ' ἀνασκαμμένο λάκκο
*Ἐτσι ἀλλαγμένα, παραιτοῦν τὸ φυσικὸ τους πᾶγριο
Κ' ἄμέσως ὑποτάσσονται στες τέχνες, ποῦ ἐσὺ θέλεις,
Μὲ τὰ συχρὰ δουλέματα. Καὶ πράζει κ' ὄλας ἔτσι
Τὸ δέντρο αὐτὸ ποῦ στέρφικο βλασταίει ἀπὸ τὲς ρίζες
Τῆς πλιὸ βαθειές, σὰ φυτευτεῖ στοὺς ἀνοιχτοὺς
[τοὺς κάμπους.
Τώρα τῆς μάννας τῆς ψηλῆς ἡ φυλλοσιὰ κ' οἱ κλάδοι
Τὸ ἰσκιάζουν καὶ τὸ ροδαμὸ τοῦ παίρνουν σὰ θάξῃσει,
Καὶ σὰ θὰ κάμει τὸν καρπὸ τὸ στέφουρ. Μὰ τὰ δέντρα
Ποῦ γίνηκαν ἀπὸ σπορὲς ριγμένες σιροαξίνουρ,
Κ' ἴσκιω στὰ γγόνια τὰργητὰ θὰ κάμουν. Μπα-
[σταρδεῖουρ
Τὰ μῆλα ποῦ τὰ πρώτα τοὺς ζουμιὰ ξεγροῦν· καὶ
[βράζουρ
Γιὰ κάθε δέντρο φυσικὰ πολλοὶ θὰ πᾶνε κόνουρ
*Ὅλα σταδλάκια θὰ στηθοῦν ἀραδιαστά, καὶ πρέπει
Νὰ μερωθοῦν μὲ περισσὲς τοῦ δουλεντῆ φροντίδες.
*Ὅμως οἱ ἐληές ἀπὸ κορμούς καλῆτερα προκόβουρ
Τὰμπέλια ἀπὸ ριγίματα, κ' ἀπὸ τὸ πλέριο ξύλο
Τῆς Ἀφροδίτης οἱ μυρτιές. Γεννῶνται ἀπὸ φυτάρια
Κ' οἱ δυνατὲς λεφτοκαρῦες κ' οἱ τρισμαγάλοι φράξοι,
*Ὡς καὶ τὸ δέντρο τὸ ἰσκιερὸ, ποῦ τοῦ Ἡρακλῆ στεφάνι
*Ἐδῶκε, κ' ἡ βαλανιδιά τοῦ Χασοικοῦ πατέρα,
Καὶ τέλος ὁμοια γένοινται κ' οἱ φουικῆς οἱ ὀλόρθες,

Κ' οἱ ἔλατοι ποῦ θένα ἰδοῦν στῆ θάλασσα ἀτυχίες.
Μὰ στῆ ροβή τὴν κουραμιά φελλιιάζεται ρουκάνι
Κάρννο, καὶ φορτόνονται μῆλα γερὰ οἱ πλατάνοι,
Καὶ τὸ τζιροῦνε κάστανα, κ' ὁ ὄρνος ἀσπροουλιάζει
Μὲ τὸ λουλοῦδι τὸ λευκὸ τῆς ἀπιδιάς, κ' οἱ χοῖροι
Συχρὰ ἀποκάτου ἀπ' τὸ φτεληᾶ συντριβουρ τὰ βαλάνια
Μὰ κέντρωμα καὶ μπόλιασμα δὲ γένοινται τὸ ἴδιο.
Τὶ ἐκεῖ ποῦ ξεπετάζονται τὰ μύτια ἀπὸ τῆ μέση
Τῆς φλούδας καὶ τὰ μαλακὰ ποκάμια ξεσκίζουρ,
Γένεται ἕνα βαθοῦλωμα στενὸ στὸν ἴδιο κόμπο
Κ' αὐτοῦ ἕνα φύτρο κλεῖ κανεῖς παρμένο ἀπ' ἄλ-
[λο δέντρο
Καὶ τὸ μαθαίνει μὲ τὸ γρὸ σωγλοῦδι νὰ μυξῶσει.
Καὶ πάλι οἱ ἀρρόζιαστοι κορμῶ θὲ νὰ κοποῦν
[καὶ δρόμος
Βαθειὰ σὸ πλέριο θάνοιχτεῖ μὲ σφῆνες· κ' ἐκεῖ μέσα
Τὰ καρπερὰ φελλιιάσματα θὲ νὰ μπηχτοῦν συνεχου.
Καὶ δὲν περνᾶ πολλὸς καιρὸς καὶ ξεπιέται δέντρο
Μεγάλο πρὸς τοὺς οὐρανοὺς μὲ χρῆσιμα κλωνάρια,
Καὶ τὲς κινουρίες φυλλοσιές δὲν παύει νὰ θιαμιάζει
Μόνου του, καὶ τὰ διωρικὰ ποῦ δὲν εἶνε δικὰ του.
Ἄν εἶνε κ' ὄλας μῆς λογιῆς οἱ δυνατοὶ φτεληᾶδες,
Τῆς Ἰδας ὁ κυπάρισσος, οἱ ἐπὶς κ' οἱ φουαλλίδες,
Κ' ὄλας οἱ ἐληές οἱ λιπαρὲς τὴν ἴδια εἰδῆ δὲν ἔχουρ,
Οἱ λιανοληές, οἱ χοιτροληές, ἢ κ' οἱ πρικῆς μυρτιάδες,
Μῆτε τὸ κῆθε· ἰσορικὸ κ' οἱ ἰόγοι τοῦ Ἀλκινόου
Ἄν ἔχουρ ἀπαράλλαχτο βλαστάρια τοῦ Κρουστοῦμου
Τάπιδια, καὶ τὰ Συριακὰ, καὶ τὰ βαρειὰ δροσοῦτα.
Στὰ δέντρα μας δὲν κρέμονται τὰ ἴδια τὰ σταφύλια,
Ποῦ ἡ Ἀέσβος ἀπὸ τὲς κλαδιές τῶν Μήθυμων τραγῆει.
*Υπάρχουρ Μαρειτικὰ καὶ Θουσιακὰ σταφύλια,
(* Ἀρμῶζουρ κείνα στὰ παχειὰ τὰ χόματα καὶ τοῦτα
Στὰ πλιὸ φτωχὰ) καὶ ψιθικὰ γιὰ τὸ σταφιδοκράσι
Φελέσιμα, καὶ τὰ λιανὰ λαγιωκὰ, ποῦ πόδια
Θένα κλονίσουρ κάποτε καὶ γλώσσες θὰ μερδεῖφουρ.
Καὶ τ' ἄλλα πρωτόλογουρ. Καὶ μὲ τὶ τραγοῦδι
ὄλα σὲ φιλίειρ ἔβατε κ' ἔβατε κ' ἔβατε κ' ἔβατε.
Γ' αὐτὸ μὲ κρασομιάγαζα Φαίερικὰ. Καὶ κάνει
Κρασιὰ γερὰ κ' ἀγάλαστα τ' Ἀμεινικὸ τὸ κλῆμα,
Ποῦ ὁ Τρωϊκὸς τὸ προσοκνᾶ καὶ τῶν Φανῶν ὁ ρήγας.
Κ' ἐπάρχει καὶ τὸ μικροστὸ τ' Ἀργίτικο σταφύλι,
Ποῦ ἀντάμα του δὲν πολεμᾶ κανένα γιὰ νὰ δώσει
Τόσουρ χυμούς, καὶ δὲ βασιτὰ τοὺς χρόνους σὰν ἐκεῖνο.
Καὶ σὲ, Ροδίτη, ποῦ οἱ θεοὶ καὶ τὰ στεγρὰ τραπέζια
Σὲ δέχονται χαροῦμένα, δὲ θένα λησμονήσω,
Καὶ μῆτε ἐθένα, Ἀγουμάστε, μὲ τὰ παχειὰ τσαμπιά σου.
Μὰ δὲ βολεῖ νὰ μετρηθοῦν πόσους λογῆς ὑπάρχουρ *

Καὶ πόσα εἶνε τὰ ὀνόματα· κ' οὔτε νὰ λογαριάσει
Τὸν ἀριθμὸ δὲν ὠφελεῖ· κ' αὐτὸς ποῦ θὰ θελήσει
Νὰ τὸν γνωρίσει, ἀποθυμᾶ νὰ ξέρει πόσους ἄμμοι
Τῆς θάλασσας τῆς Διβυκῆς ὁ Ζέφυρος ταράζει,
*Ἡ, σῦντα τὰ πλεούμενα χτυπάει δεινὸς ὁ Ἔβρος,
Πόσα πετιοῦνται κύματα στὰ Ἴονικὰ ἀκρογιαλῖα.
Καὶ δὲ μποροῦν σὲ κάθε γῆς τὰ πάντα νὰ βλασταίνουρ:
Στοὺς ποταμοὺς γεννῶνται οἱ ἱτιές καὶ στοὺς
[χοιτροὺς τοὺς βάλτους
Οἱ σκληθροὶ, κ' ὁ ὄρνος ὁ ἄκαρπος στὰ πετρερὰ τὰ ὄρη,
Κ' εἶνε οἱ μυρτιάδες στοὺς γαλοὺς πασίχαροι, καὶ τέλος
*Ὁ Βάκχος τὲς ἀνίσκωτες ραχοῦλες ἀγαπάει,
Καὶ προσιμοῦν· οἱ σμιλακιές Βορηάδες καὶ κρηάδες.
*Ἰδὲ τῆ γῆς ποῦ δουλεντές κοσμοκρηνοὶ ἡμερόνουρ·
*Ἰδὲ πρὸς τὴν ἀνατολὴ τοὺς τόπους τῶν Ἀράβων,
*Ἰδὲ καὶ τοὺς χρωματιστοὺς τοὺς Γελωνοὺς· τὰ δέντρα
*Ἐχουρ πατρίδες ξέχωρες· γεννᾶ μονάχη ἡ Ἰνδία
Τὸν ἀμπανὸ τὸ μελανὸ καὶ μοναχὰ οἱ Σαβαῖοι
*Ἐχουρ τὲς λιβανόβεργες. Γιατὶ νὰ σ' ἀναφέρω
Τὲς ῥῶγες τοῦ ἀκαθόδετρον. ποῦ πάντα προσωρίζει,
Κ' ἀκόμα καὶ τὰ βάλσαμα ποῦ ἀπὸ τὸ μυρωμένο
Τὸ ξύλο ἰδρόνουρ· καὶ γιὰ τῆς Αἰθιοπίας τὰ δάση,
Ποῦ γραβανὰ τὰ κιναντὰ τὸ μαλακὸ μαλλί τους·
Καὶ πῶς οἱ Σῆρες τὰ ψιλὰ παλλίγγια ξεχεινίζουρ
*Ἀπὸ τὰ φύλλα, ἢ τὶ δορυμὰ γυτροῦν στὴν Ἰνδία,
Ποῦνε σιμὰ στὸν Ὠκεανὸ κατὰνακρο τοῦ κόσμου
Στρογγύλωμα, ποῦ ἐκεῖ ἡ ριζιὰ τῆς σαγιτιῆς νὰ φτάσει
Ἄν δύναται τὰ πλιὸ ψηλὰ τοῦ ἀνεμισμένου δέντρον,
*Ἄν καὶ ὁ λυὸς τῆς δὲν ἀρρεῖ ταρκάσι νὰ φορέσει·
Βγάξει ἡ Μηδία ξυνοζουμα καὶ τὴν πώλυση γένη
Τοῦ βλογημένου μῆλου τῆς, ποῦ γλιγωρότερα του
Σῦντα λιμάζουρ φοβερὲς οἱ μητρυνές τὲς κοῦπες
(Καὶ σιμὰ μὲ τὰ βότανα τὰ βλαβερὰ τὰ ξόρκια),
Τίποτα τόσο δὲ βοηθᾶ καὶ τίποτα δὲ διώχνει
*Ἀπὸ τὰ μέλη τὰρρωστα τὰ σκοτικὰ φαρμάκια.
Ἐκεῖ καὶ τὸ δέντρο αὐτὸ καὶ στὴν εἰδῆ τῆ δάφνη
*Ἐκεῖ καὶ τὸ δέντρο αὐτὸ καὶ στὴν εἰδῆ τῆ δάφνη
*Ἐκεῖ καὶ τὸ δέντρο αὐτὸ καὶ στὴν εἰδῆ τῆ δάφνη
Τραγοῦρου του δὲν ἔρχηκε μὲν ἄλλῃ μισοκοβόλια.
Ποτὲ κανεῖς ἄνεμος δὲν τοῦ ριπίζει φύλλα.
Καὶ τὰνθῆ του εἶναι κρατερὰ περισσότερο πυρὰ ἄλλα·
Τὸ χροῖτο καὶ τὸ στόμα τους, ποῦ ζαίνει, βαλλέουρ
Μ' ἐκεῖνα οἱ Μῆδοι κ' ἔλεξες γυτροῦν τῶν γερόντων.
Μὰ ὡς μὴν παλεύει μῆτε ἡ γῆς ἢ ἀμπλοπιτῆ σὲ δάου
Τῶν Μήδων, μῆτε κ' ὁ ὄμορφος ὁ Γάγγης μῆτε
[ὁ Ἔρμος,
Ποῦ τρέχει ἀπὸ τὸ μάλαμα θύλος, γιὰ τοὺς ἐπαίθους
Τῆς Ἰταλίας, οὔτε κ' οἱ Ἰνδοὶ, κ' οὔτε τὰ Βάκτρι κ' ὄλα

ἐποχὴ ἔχει τὶς ἀνάγκες τῆς καὶ τὰ ἰδανικά τῆς. Φετφάδες δὲ δικάζουρ τὶς συνειδήσεις τῶν λαῶν σ' αἰώνιο ὑπνο, ἀγαπητὲ Ἐσπόπουλε. Ἡ ζωὴ μὲ τὴν ὀρμὴ τῆς τοὺς ξεσκίζει. Τὸ σκολεῖο τοῦ ἔλληνα δὲν εἶναι στὶς σπαγῆς καὶ στοὺς φόνους τῆς Μακεδονίας, κ' Ἰδα. Στὸν ἀγῶνα του εἶναι γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμὸ του. Κ' ἡ πολιτισμένη Ἑλληνίδα ὄχι ἐκεῖ, ποῦ Σεῖς τῆ βλέπετε, στῆ μετρημένη καὶ λογαριασμένη σ' ὄλα κόρη, μὰ στὰφρο τὸ ριζιὸ τῆς στῆ ζωὴ· στὸ ὄρομο ποῦ τῆς δείχνει ἡ Ἀστροῦλα εἶναι ἡ ἐξέλιξι τῆς. *Ὅσο θέλετε ἀντιδρᾶστε, ἀδράξτε καὶ τῆ βία ὄπλο σας, καλέσατε καὶ τὸν εἰσαγγελέα ἀκόμα γιὰ βοηθό σας, πατριώτες. Τὸ ὄρομο τῆς ζωῆς καὶ τῆς προόδου δὲν τὸν γυρίζετε ὅπου θέλετε· ὅσο θὰ γυρίσουρ καὶ τῆ γλώσσα ὅπου θέλουρ οἱ Μιστριώτηδες. Τῆς ζωῆς ὁ νόμος θὰ νικήσῃ. Τῆ φωνῆ τῆς ἐξέλιξης τὴν ἀκούσατε ἀπ' τὸ Βόλο. Ἑλλικὴ χειραφέτησι τοῦ λαοῦ καὶ γλώσσα ἔχουρ τὸν ἴδιο ὄρομο καὶ τὴν ἴδια μοίρα καὶ — ὡ εἰρηνία γιὰ τοὺς ἰδεολόγους— ἀντὶ νὰ βοηθήσωμε τὸ λαὸ ἐμεῖς στὸ ἀνύψωμά του, ἔρχετ' αὐτὸς νὰ μᾶς βοηθήσῃ στὸν ἀγῶνα μας. *Ἐτσι ἀληθεῖουρ οἱ νόμοι κάποιας ἐπιστήμης· ὄχι ἐκείνης, ποῦ τιμᾶει ὁ Ραμᾶς, μὰ ἐκείνης ποῦ ἀρνιέται ἀκόμα καὶ τὴν ὑπαρξή τῆς. Κανεῖς καὶ τίποτε δὲν

κόβει τὴν ἀνγκυαία τους ἐνέργεια. Μπορεῖ ἢ ἀντίδραση νὰ τῆ χασομερήσῃ μόνο, μὰ τὴν Πρόοδο τῆς ζωῆς γιὰ πάντα δὲν τὴν πνίγει. Οἱ ἀλυσιδὲς τῆς σκλαβιάς ἄρχισαν νὰ σκουριάζουρ. Καὶ μόνο τὸ πῶς οἱ θεμελῖοι ἐνωσαν τὸ σφίξιμο, εἶναι σημάδι ὑπνημοῦ. Τὸ λεβέτι τῆς ρωμιουσῆνης ζεάζει, ἀλήθεια, φίλε μου Ἐφταλιώτη. Ὁ Ἐσπόπουλος δὲν τάκουσε, τόσο χειρότερα γιὰ τῆ λεπτή του κριτικὴ. Ὁ Ταγκόπουλος ταυτίστηκε, τιμὴ του. Στὸ σημεῖο τοῦτο πρέπει, νομίζω, νὰ σταθοῦμε, γιὰ νὰ ἐκτιμήσωμε ἕνα δράμα σὰν τὲς «Ἀλυσίδες». Ὁ «Κριτικὸς τοῦ Νουμά» μᾶς τὸ ὑπόδειξε σωστῆ.

*

Ἡ ἑλατρεία τῆς ὁμορφιάς κ' ὁ μαγνήτης τοῦ ρυθμοῦ οὔτε κίνησαν, οὔτε ἦταν βέβαια δεξὶ χέρι τοῦ Ταγκόπουλου στῆ σύνθεσι τῶν «Ἀλυσίδων». Μὰ ὀργῆ τὸν κίνησε περισσότερο νὰ φέρῃ τὸ δράμα του στὸ βῆμα τῆς σκηνῆς. Καὶ τὴν ὀργῆ του ἀλήθεια τῆ συνδέσφει μὲ κάποια βία. Ἴσως αὐτὴ νὰν ἀφορμῆ νὰ πλανηθοῦν οἱ ἐπικριτῆς του καὶ νὰ βροῦν ἀπίθανους τοὺς ἠρωές του. Καὶ πράγματι, ἀπ' τοὺς δυὸ κύριους χαρακτήρες τῶν «Ἀλυσίδων» λείπει ἕνα ψυ-

χολογικὸ ἱστορικὸ, ἀπαραίτητο γιὰ τὴν καθαρὴ παράστασή τους. Ἀψυχολόγηται στὸ βῆθος τους δὲν εἶναι, μὰ ἐλάκερο τὸ ἐσωτερικὸ τους εἶναι σὰ νὰ μὴ μᾶς δείχεται καὶ τὸ πῶς αὐτὸ μορφοῦνται, πῶς ξεχώρησε ἀπ' τὸ γύρωθῆ τους, ποῦ ἔρχονται σ' ἀντίθεσι. Εἶναι ἡ Ἀστροῦλα ἔργο τοῦ Στρωτοῦ ἢ αὐτὸς ἐκείνης πλάσμα; (31) Μὲ ἀλληλεπίδραση φαίνεται:

31) Θαρρῶ πῶς αὐτὸ, ποῦ πολὺ σωστὰ ζητᾶει ὁ Βασιλικός, δείχνεται στὸ δράμα. Ὁ Στρωτὸς μῶρφωσεν τὴν Ἀστροῦλα, δείχνοντάς τῆς πάντα τὴν καλὴ ὕψη τοῦ χαρακτήρα του, τὴν εὐγενειὰ, τὴν εὐκρινῆ, τὴν τίμια. Σὰν ἄθρωπος κ' αὐτὸς, καὶ μάλιστα σὰ Ρωμιός, δὲν μποροῦσε παρὰ νᾶχει κ' ἄλλῃ ὕψη, ποῦ δείχεται περιφάνεια στὸν ἔρωτά του μὲ τῆ Ρωζάνη καὶ στῆ συντηρασία του μὲ ἄθροῦπος βουτημένους στῆ ρουτίνα καὶ στὴν ψευτιά. Ἡ Ἀστροῦλα αὐτῆ τῆ δευτέρῃ δση, τῆ σκοτεινῆ, δὲν τὴν ἔβλεπε, μὰ οὔτε καὶ μποροῦσε νὰν τῆ δεῖ ὅσο δὲν τῆς παρουσιαζόταν χειροπιαστά, ὅπως ἔγινε κατόπι μὲ τὸ λόγιμά του στὸ μυστικὰ ἐπιχειρήματα τῆς Ρωζάνης. *Ἐτσι προικισμένη καθὼς εἶτανε ἀπὸ τῆ φύση ἢ Ἀστροῦλα, μὲ ψυχὴ λεύτερη καὶ μὲ δίψα ἰσθεσι γιὰ κάθε μεγάλο κ' εὐγενικό, μόνο τὰ καλά τοῦ Στρωτοῦ ἔβλεπε καὶ μονάχα αὐτὰ ἀφομοίωσε στὴν ψυχὴ τῆς. *Ἐγινε μ' ἄλλα λόγια ἡ καλὴ ὕψη τοῦ χαρακτήρα τοῦ Στρωτοῦ καὶ τέτια μὲνε ἔσασε τὴν ὥρα ποῦ μὲ τὰ θαρραλιὰ τῆς λόγια δείχνει ὄλο το τοσοῦμο τῆς ψευτιάς τὴν πόρτα τῆς. Φυσικὰ, ὁ χαρακτήρας τοῦ Στρωτοῦ δὲν εἶναι ἀποσπέντος, καθὼς πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ παρακάτου ὁ Βασιλικός. Μὰ δὲν ἔρχεται ὁ πολῦτιμος

* Η Παγγαία με τους παχειούς λιβανοφόρους άμμους. Τούτην τη γης δεν δρωσαν δαμάλια που έφρουσαν Φλόγες από τάρθουνα τους για να σπαρθούν τα

[δόντια

Γ' άφύσικου του χείλυδρα, μουριόνια και κοντάρια Πυκνά, ποτέ δεν πρόβαλαν σ' ανθρώπινα φντάρια, Μά τη γιομίζουν τα ζουμά τα Μασσικά του Βάκχου Και τα βωρεία τα όπωρικά, κ' οι έληδες και τα κοπάδια Τα πρόσχαρα σκεπάζουν την. Έδωθε του πολέμου Τ' άτι στους κάμπους χύθηκε με το λαιμό τάνηλον, Έδωθε το τρανώτερο σαγάρι, το δαμάλι, Κλιτούμνε, κ' οι κατάλευκες κοπές που στα νερά σου Τάγιαστικά πολλές φορές λουστήκαν, οδηγούσαν Στάν άθανάτων τους ναούς Ρωμαϊκούς θριάμβους. Έδω είναι άδιάκοπη ύνοιξη κι' ακόμα καλοκαίρι Σ' ανάντιους μήνες, δυο φορές γεννούν οι προβατίνες Και δυο φορές με τους καρπούς μ'ς ώφελεϊ το δέντρο. Μά λείπει και το τρομερό των λιονταριών το γένος, Κ' οι λυσοασμένοι τίγριδες ποτέ τους μαζωχιάδες Τους άτηνους δεν άπατούν φαρμακερά βοτάνια, Και δε διαβαίνει κατά γης γοργά τεράστιες γυρες, Μήτε με τόσο σύριμο δε γίνεται κονιορούρα Το φέδι το λεπιδωτό. Και σμίξε κι' όλος τόσες Χώρες ευγενικώτατες και τη δουλειά των χτίρων, Και τόσα κάστρα που έστησε το χέρι στα χαράμια Τάπογκρεμι, και ποταμούς που βρέχουν στα θεμέλια Τάρχαία τειχιά. Το πέλαγο να μελετήσω εκείνο Που από τάπανου βρέχει την ή τύλλο τάποκάνου; * Η και τις τόσες λίμνες της; * Εσέ, ώ μεγάλε Λάριε, Και όένα που με κύματα φουσκόνεις, ώ Βηγάκε, Και με βοές θαλασσινές; * Η και να μελετήσω Τα κλεισμάτα που έβλάθησαν στο Λάκκο το Λουκρέϊνο Και τα λιμάνια και τάφρια, που-δυνατά βροντώντας Άγαναχτούν σ' εκείνο κεί το μέρος όπου άχάει Την άρμη ξαναχώνοντας το Ίουλιανό το κύμα, Κι' ο σάλος μπαίνει ο Τυρρηνός στο στένωμα του

[Αόριου,

* Εκείνη κι' όλος άσημού τραφούλια φανερόνει, Και μέταλλα στες φλέβες της χαλκού, και πλημμυράει * Από το πλήθιο μάλαμα κ' αυτή τ' άπν το σόι, Τους Μάρσους, τη Σαβινιακή τη νεολαία, τους [Ουόλοκους Που με σουβλί άρματόνονται, το Αιγυρίτη κι' όλος Που θρέφεται με τους καρπούς, έγέννησεν, εκείνη Τους Δέκιους, και τους Μάριους και τους τρα- [νους Καμίλλους, Και τους σκληρούς στον πόλεμο Σκηπίωνες, και όένα,

* Ω τρισμεγάλε Κοίσαρα, που νικητής πλιά τώρα Ξεδιόχρεις τον άπόλεμον Ίνδο μες της Άσίας Τες τελευταίες άκρογαλιές απ' τα κάστρα της Ρώμης. Για σου, μεγάλη των καρπών μητέρα, ώ γης του

[Κρόνου

Μεγάλη μάννα των άντρών, για όένα τώρα άρχίζω Πρώμα παλαιότε έπαιετο και τέχνης έργο πρώτος Τολμώνας άκραντες πηγές ν' ανοίξω και τραγουδι * Εγώ θα ψάλω Άσκραϊκό στες χώρες των Ρωμαίων. (άκολουθεί)

K. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

ΓΙΑ ΕΝΑ ΔΡΑΜΑ, ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΚΡΙΤΙΚΟ

* Η αλήθεια είναι πως είχα την όρεξη να συζητήσω μερικά γενικά πράματα με τον αγαπητό μου φίλο, τον Πέτρο Βασιλικό, από άφορμή του προτελευταίου του άρθρου για τον Άρχιτέχτονα Μάρθα». * Ύστερα όμως απ' το τελευταίο του άρθρο ή συζήτηση καταντάει άδύνατη και περιττή και μένω μονάχα με την όρεξη. Περιττή την έκανε ο ίδιος ο Βασιλικός. * Όχι τόσο γιατί, με το μανιακό τσαλαπάτημα του έργου μου, δε φρόντισε να μου δώσει τη θέση που χωστάει καθένος στον αντίπαλό του, για να σταθή αξία μπροστά του και να τον αντιμετώπιση. Αυτό μπορούσα να το παραβλέψω, γνωρίζοντας τη νευρική ιδιοσυγκρασία του φίλου μου και την ευγενικιά του φύση. * Όσο για λόγους πιο ουσιαστικούς. * Ξηγιέμαι.

Στο πρώτο του άρθρο ο Βασιλικός, εξετάζοντας την ήθικη βάση του έργου μου, το καταδικάζει στην ύποθεσή του, στους χαρακτήρες του, στις λεπτομέρειες του μύθου, από καθαρή ήθικολογική άποψη, παραμερίζοντας δλότεια την αισθητική του σύσταση. * Έτσι είχα όλο το δικαίωμα να χαρακτηρίσω την αντίληψή του, ή χαρακτήρα σ' έναν ύπαινιγμό μου στα «Παναθήναια». * Αντίληψη δηλαδή σαν όλων εκείνων, που βλέπουν, κατά την έκφραση του Gaultier, «την τέχνη σαν όργανο υπηρετικό της κοινωνίας και τον τεχνίτη σαν άπόστολο της φιλανθρωπίας, υποχρεωμένον να κυνηγή ένα σκοπό ανώτερο κι' απ' αυτή τη τέχνη, χωρίς να προσέχη σ' εκείνο που θεωρούμε για ουσιαστικό της σκοπό, την αισθητική δηλαδή συγκίνηση». Μια τέτοια αντίληψη είχα την όρεξη να τη συζητήσω με τον καλό μου φίλο. Μά έρχεται το δεύτερό του αρ-

θρο και βλέπω πως συμφωνάει δλότεια μαζί μου στην καθαρή αισθητική αντίληψη του καλλιτεχνικού έργου, με την προσθήκη πως αν το θεωρή κοινωνικό, το θεωρεί κοινωνικό από ανάγκη, ακριβώς δηλαδή για τα στοιχεία της όμορφιάς που κλείνει μέσα του, για την άνύψωση της ζωής που προκαλεί, για το κοινωνικό του άποτέλεσμα, άποτέλεσμα συναισθηματικού μηχανισμού. Ποιός λείπει; * Εγώ ο ίδιος ήμουν έτοιμος να υποστηρίξω τα ίδια πράματα και για ναποφύγουμε τις πολυλογίες ήθελα να του θυμίσω μια ωραία μελέτη του φιλόσοφου που άναφερα παραπάνου και που έξαντλει σ' όλες του τις λεπτομέρειες το ζήτημα. Και πράγματι ο συγγραφέας της μελέτης αυτής («Le role social de l' Art») άφου καταδικάζει με τα λόγια που άναφερα τη αντίληψη του τεχνίτη σαν ιεροκήρυκα, έρχεται στο συμπέρασμα πως ή τέχνη ακριβώς απ' τα στοιχεία της όμορφιάς της γίνεται κοινωνική — κοινωνική απ' τη φύση και τη σύστασή της, κοινωνική απ' τη κατγωγή της, κοινωνική ακόμα απ' τα έμμεσα άποτελέσματά της. Και προσθέτει πολύ σωστά πως ένα έργο στερεμένο από όμορφιά είναι και κοινωνικά στείορο, όποια κι' αν είναι ή αξία των ιδεών που το κινάνε, και το να θέλη κανένας να υποτάξη την τέχνη σ' ένα σκοπό που της είναι ξένος, καταντάει να τη καταστρέψη και καταστρέφοντας την να της άφαιρέση ακριβώς την κοινωνική της δύναμη. Σ' όλ' αυτά υποθέτω πως είμαστε σύμφωνοι με το Βασιλικό, σύμφωνοι δηλαδή ύστερα από το δεύτερο του άρθρο.

Το συμπέρασμα είναι πως το πρώτο του άρθρο καταντάει έντελώς περιττό. Μπορούσε ο Βασιλικός να δημοσιέψη έξαρχής και μονάχα το δεύτερό του άρθρο. Ναποδείξη το έργο μου άπληρο, στερεμένο από κάθε όμορφιά, από κάθε χάρη. Δέ θα είχα τίποτα να του πω. Μά ο Βασιλικός δικαιολογιέται τώρα πως δεν ήθελε να με λυπήσει και πως το κάνει τώρα ύστερα από την πρόκλησή μου. Αυτό δεν είναι δικαιολογία. * Αντί να αναγκασθή να φανερώση μια αισθητική, που όπως φαίνεται τώρα, δεν τη πιστεύει κι' ο ίδιος, μπορούσε να μη δημοσιέψη καθόλου το πρώτο του άρθρο. Μια φορά που το δημοσιέψε έχει όλη του την εύθυνη κ' εγώ είχα όλο το δικαίωμα να συζητήσω τον τρόπο, με τον όποιο ήλθε να αντιμετώπιση το έργο μου. Κ' έχω το δικαίωμα ακόμα να εκφρασω μια μου άπείρια. Πως ο καλός μου φίλος κατάφερε να σχοληθή σε τόσες στήλες

απ' τα λόγια τους, μα αυτά είναι κάπως άόριστα. * Ο χαρακτήρας του Στρωτού, ως φαίνεται στο δράμα, δεν είναι άτσάλινος. * Έργο του λείπει την Άστρούλα κι αυτή το επανάλαβε πρωτότερα πως αυτός την έπλασε. Μά ένας, που δεν έκοψε τις άλυσίδες του από την κυρία Ρωξάνη, έρχα σαν την Άστρούλα δεν μπορεί να πλάσει. * Ο άγώνας του Στρωτού για την Άλήθεια φαίνεται: τών: άπίθανος ή ρίζα που τον γεννήσε μες την ψυχή του δε μ'ς δείχνεται. Να διαβάσω μεσα σ' αυτή δε μ'ς βοηθάει όσο έπρεπε ο ποιητής του. Κ' έτσι μια βάση, που θα στέριωνε την όλη δράση στην έντύπωσή μας, κλονίζεται. Κάτι πολύ έτοιμο έχομε μπροστά μας. * Ό,τι ήταν άπαραίτητο να μ'ς δείχτη καθ'όσον στην πρώτη πράξη, μ'ς έρχεται πολύ άργά στην τρίτη την πιο άφογη και πιο

φίλος μου να μου τους δείξει τους άτσαλένους χαρακτήρες όήμερα στο Ρωμαϊκό; Στο έθνος, στη Ρωμοσύνη δηλ., μπορεί να υπάρχουν. Μά στο Κράτος, στο Ρωμαϊκό, όχι. Κι ο Στρωτός μονάχα το Κράτος βλέπει και το έθνος, φαίνεται, όποτε κάνει το συλλογίζεται. * Έπειτα ο Στρωτός πλάστηκε από τα βιβλία. Και τα βιβλία, αλόμοιο, δε δημιουργούσαν χαρακτήρες μονάχα τους τελειοποιούνε, όταν τους βρούνε δημοσηγημένους από τη φύση. * Η Άστρούλα είχε χαρακτήρα και γι' αυτό τα βιβλία και ή διδαχή του Στρωτού της τον τελειοποίησαν.

γοργή του δράματος και ύπέροχη σε σαρκασμό και σάτυρα. * Ο Ταγκόπουλος, φοβούμαι, όσο κι αν τον κατηγορούν, δε διάβασε ποτέ τον Ίψεν. * Όχι γιατί ο Στρωτός του παρανοεί τόσο άγρια την παράξενη ψυχή της Έντας Γκάμπλερ, μ'ας γκαστρωμένης γυναικός, όπως λέν πως την εξήγησε ο ίδιος ο δημιουργός της, μα για το δλότεια άναύφενικό της τεχνικής του. Τον είδε βέβαια σε θέατρα ρωμαϊκά, μά, όσο ξέρω, ό,τι απ' την τέχνη του νορβηγού θα δίδασκε έναν έλληνα δραματικό δε λαβαίνει στη σκηνηκή του διερμήνεψη σ' αυτά την πλέρια έκφρασή του. Μά ναμαστε και πάλε δίκιοι. Θα γυρεύαμε απ' το συγγραφέα των «Άλυσίδων» κάτι, που πράγματι θα ξάφνιζε ως ξενότροπος αν φαίνονταν άπότομα στη ρωμοσύνη. Σε τέτοιες τελειότητες φτάνει ή τέχνη μόνο σε προσοδεδμένες κοινωνίες και ακόμα ένα άλλο: είναι ύποκειμενη κι αυτή στο νόμο μιας εξέλιξης: αυτό μην το ξεχνούμε. Την άνάποδη όψη των «Άλυσίδων» εύκολο είναι να τη δείξη κανείς. Βλέπετε, βοηθήσα κι' εγώ, δεν ξέχασα στο τριτάρι μου τα τεχνικά προσωπικά μου μέτρα. Μά το επαναλαβαίνω, ο Ταγκόπουλος ανέθηκε στη σκηνηή περισσότερο πολεμιστής παρά τεχνίτης: όχι το ποιητικό του, μα το κοινωνικό του ένστικτο τον έσυρε σ' αυτή, δεν την πήρε ως ίε-

ρό, ως άσυλο της όμορφιάς, μα ως βήμα. Δέν είναι ο πρώτος μες τον κόσμο. Να διασκεδάση το κοινό του δε στοχάστηκε, ούτε να το κεράση το ήθεο κρασι σε ποτήρι από χρυσάρι κι από σμάλατο. Μια μπόμπα πέταξε για την Άλήθεια, έναν άγώνα ψυχής έδειξε ευγενικό, μεγάλο. Πρώτη φορά ακούονται από ελληνική σκηνη τα λόγια κέρης: «Νάν τους διώξω, πατέρα. Πρέπει να φύγ' ή ψευτιά απ' το σπίτι μας. Να καθαριστεί το σπίτι μας, να έαριστεί...» * Αέύτερη είμαι να κάμω ό,τι θέλω, όταν αυτό που κάνω είναι για μένα τίμιο. * Ο έρωτάς μου θα είτανε πάντα τόσο άγνός, ξέρε το, που θα μπορούσα να τονε φωνάξω στον κόσμο, να βρω στους δρόμους περήφανα άκουμπόντας άπάνου του». * «Νά ζω εγώ, ό άντρας σου, μαζί σου, γιατί σε αγαπώ, γιατί το θέλω γώ να ζω κι όχι γιατί μ' υποχρεώνει ο νόμος... Κάθε υποχρέωση είναι σκληρά κι ή υποχρέωση του γάμου απ' τις βαρύτερες». — Τάναθεματισμένα τα βιβλία, άναστενάξ' ή μάννα κ' ή κριτική βρίσκει το ίδιο πάτημα. Να πάρ' ο διάολος, αν ήταν μόνο τα βιβλία. Ίψεν και Μάτερλιχ διαβάξει κ' ή Μίνα Βάρδα του Νιρβάνα. Είναι κάτι άλλο πιο βαθύτερο. Είναι μια τάξη πιο λαϊκή, που βράζει ένας άνυψωμός της και γι' αυτό βρίσκει χώμα καρπόφορο ο σπόρος των βιβλίων.